

ALEKSANDRA SZYMAŃSKA

OSADA NEOLITYCZNA W LICHNOWYCH, POWIAT MALBORK

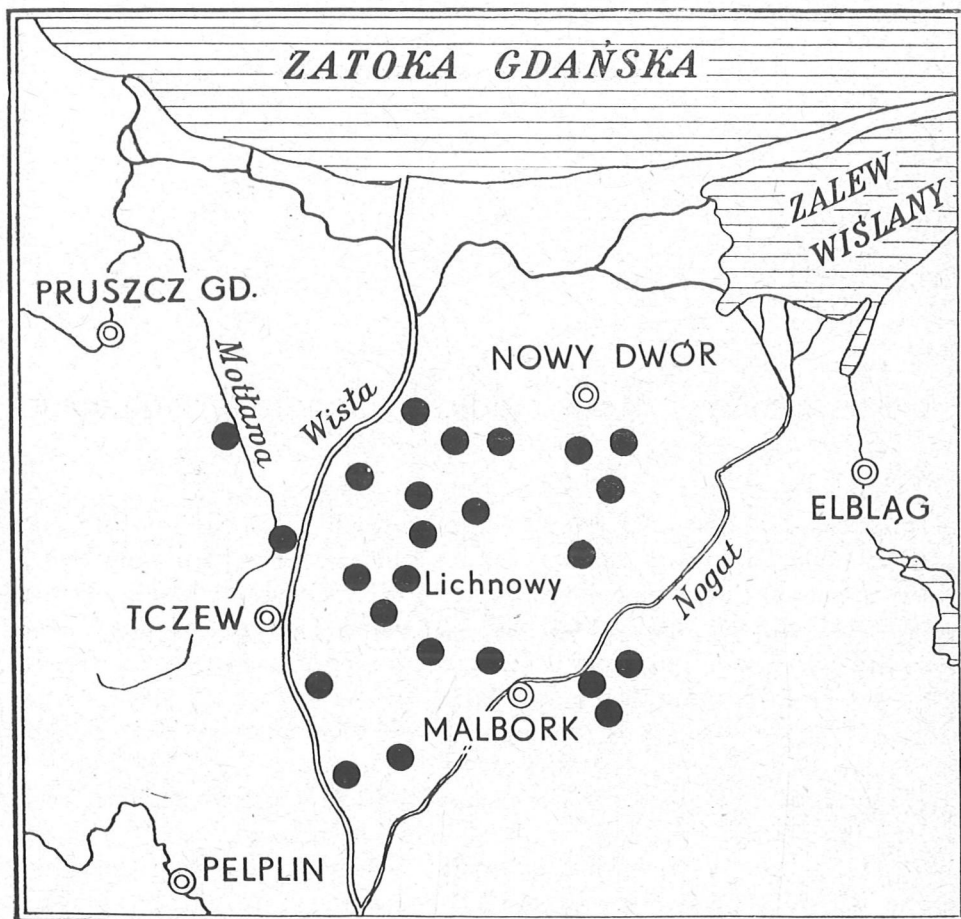
Na obszarze Żuław Gdańskich i Malborskich znanych jest kilka stanowisk archeologicznych datowanych na młodszą epokę kamienia¹ (ryc. 1).

Do opisanych już stanowisk dochodzi nowe, odkryte w 1959 r. w miejscowości Lichnowy, pow. Malbork, określone jako stanowisko 3. Jest to osada kultury ceramiki sznurowej położona na piaszczystym, niewielkim wzniesieniu znajdującym się ca 650 m na zachód od szosy prowadzącej z Pordenowa do Lichnowych i ca 1200 m na wschód od zabudowań PGR nr 2 w Borętach (ryc. 2).

Wzniesienie to dochodzi do wysokości 1—1,5 m ponad poziom terenu i leży na stożku zapewne napływowym utworzonym w rozwidleniu Wisły i Nogatu. W narożniku południowo-zachodnim zostało ono zniszczone w czasie działań wojennych, a pozostała część ulegała systematycznemu niszczeniu przez okoliczną ludność, która wybierała z tego miejsca piasek dla celów budowlanych. Obecnie obszar, na którym znajduje się osada, należy do Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Lichnowych. Oprócz odkrytej osady neolitycznej znane są z terenu tej miejscowości dwa dalsze stanowiska z okresu rzymskiego i wczesnośredniowiecznego, na których występowała: „ceramika z pionowymi i poziomymi żłobkami, moneta Hadriana, przęśliki, żarna, kości konia i wołu”².

¹ W. Łęga, *Żuławy Gdańsko-Malborskie w świetle wykopalisk*, „Przegląd Archeologiczny”, t. IX, 1950—1952, s. 287—295.

² W. Łęga, o.c., s. 292, A. Lissauer, *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen*, Leipzig 1887, s. 1888; H. Bertram, W. La Baume, A. Kloeppel, *Das Weichsel—Nogat—Delta*, Danzig 1924, s. 85; W. Łęga, *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń 1930, s. 570.

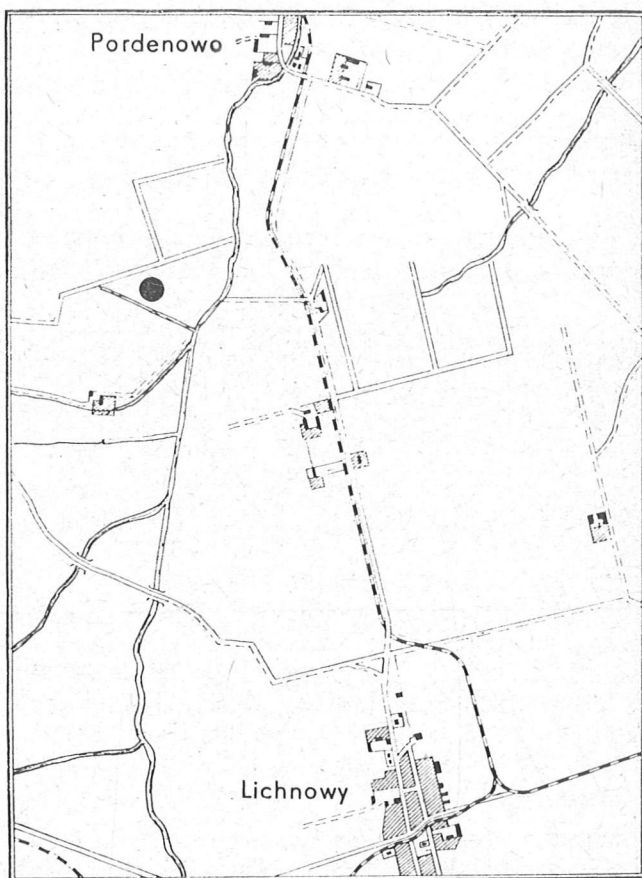

Ryc. 1. Mapka stanowisk archeologicznych z młodszej epoki kamienia na Żuławach.

1. Map of archaeological site from younger Stone Age in Żuławy.

W maju 1959 r. kierownik Szkoły Podstawowej w Pordenowie, T. Kucharek, powiadomił Oddział Archeologiczny przy Muzeum Pomorskim w Gdańsku o znalezieniu ułamków ceramiki na terenie niszczonego stanowiska 3. W związku z tym zgłoszeniem przeprowadzono badania powierzchniowe na obszarze piaszczystego wzniesienia, których wynikiem było znalezienie pewnej ilości ceramiki datowanej na okres neolitu i przynależnej do ceramiki kultury sznurowej.

Ze względu na postępujące niszczenie obiektu, wstępne prace ratownicze przeprowadzone zostały z polecenia Konserwatora Zabytków Archeologicznych na województwo gdańskie w okresie od 15 czerwca do 11 lip-

Ryc. 2. Mapka stanowiska neolitycznego w miejscowości Lichnowy, pow. Malbork. Skala 1 : 25 000.

2. Map of neolithic site at Lichnowy, Malbork district, Scale 1 : 25,000.

ca. Prowadził je z ramienia Oddziału Archeologicznego mgr M. Pietrzak. Poza tym badania miały na celu uzyskanie materiału zabytkowego dla organizującej się w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku stałej wystawy obrazującej pradzieje Pomorza.

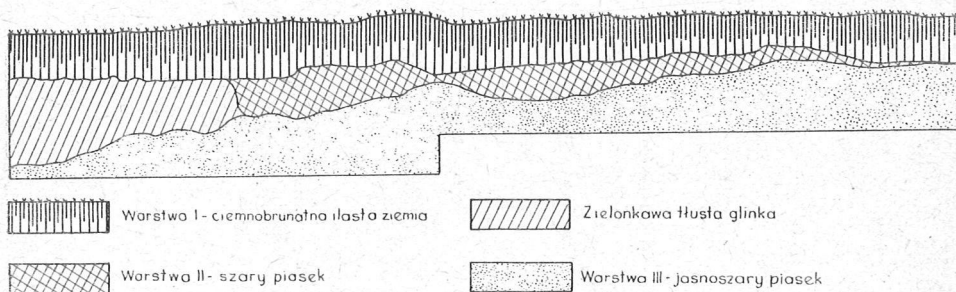
Stanowisko to jest ważne i ciekawe także z tego względu, że jest to jedna z nielicznych osad neolitycznych na terenie Żuław. Chodziło w tym wypadku o poznanie charakteru osadnictwa neolitycznego, jak również zasięgu osady na danym stanowisku.

Warunki pracy były wyjątkowo ciężkie z powodu twardej warstwy ziemi ilastej, tzw. mady. Dlatego przekopano w sumie tylko trzy działki położone obok siebie, liczące 0,75 ara powierzchni. Wykopy sondażowe założono w północnej części osady, w miejscu, gdzie najbardziej widoczne były ślady warstwy kulturowej w postaci licznych skorup. Eksplorowano warstwę kulturową za pomocą działek mechanicznych. W trakcie odkrywania pojawiły się owalne zaciemnienia, które przecina-

no w rzucie pionowym, uzyskując ich profile. Sporządzono dokumentację fotograficzną i rysunkową. Materiał uzyskany w trakcie badań przechowany jest w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku i zainwentaryzowany pod numerem 1959:49.

OPIS WARSTW I MATERIAŁU ZABYTEKOWEGO

Na badanym stanowisku udało się wyodrębnić trzy warstwy ziemi, różniące się zabarwieniem, konsystencją i zawartością (ryc. 3).

Ryc. 3. Lichnowy, pow. Malbork, profil północny wykopu z widocznymi trzema warstwami, skala 1 : 100

3. Lichnowy, Malbork district, northern profile of excavation with three layers visible, scale 1 : 100

Warstwa I

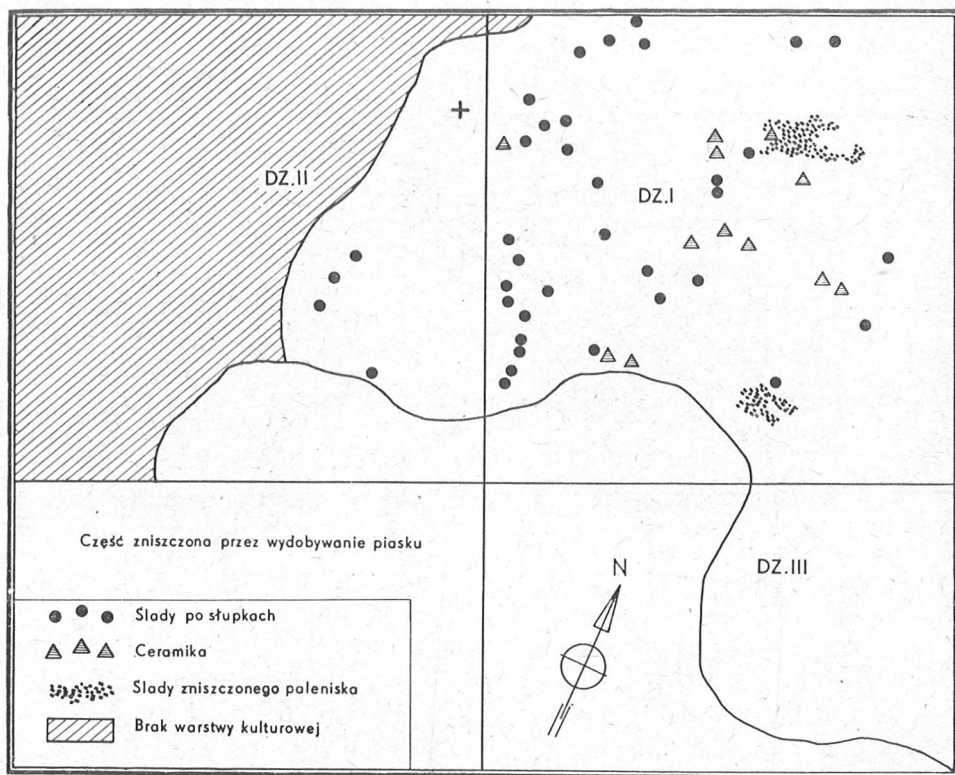
Warstwę tę stanowiła twarda ziemia ilasta o zabarwieniu ciemnobrunatnym, sięgająca do głębokości 35—42 cm od powierzchni. Jedynie w części zachodniej wykopu warstwa ta zalegała zaledwie do głębokości 26—27 cm. Znajdowała się w niej 1 skorupa wczesnośredniowieczna, 25 ułamków ceramiki neolitycznej, a także 5 odłupków krzemiennych i 1 wiór z krzemienia brunatnego.

Warstwa II

Stanowiła ona właściwą warstwę kulturową, w której znajdowała się stosunkowo największa liczba zabytków. Wystąpiła w postaci szarego piasku na głębokości 30—45 cm w części północno-wschodniej wykopu i na głębokości 43—50 cm w części południowo-zachodniej w formie soczewki. Pozostała część wykopu w dalszym ciągu pokryta była ilastą ziemią o zabarwieniu ciemnobrunatnym z warstwy I.

W warstwie II wystąpiły nieregularnie rozrzucone owalne zaciemnienia — pozostałości po słupkach i ślady zniszczonego paleniska (?), w postaci ciemnej plamy z niewielką ilością rozwleczonych węgielków drzewnych (ryc. 4). Ponadto zawierała ona liczne ułamki naczyń, drobne kości

zwierzęce i krzemienie. Ceramika w liczbie 214 fragmentów składała się przeważnie z drobnych ułamków różnych naczyń, spośród których obok mało typowych, udało się wyróżnić kilka ciekawszych fragmentów. Do

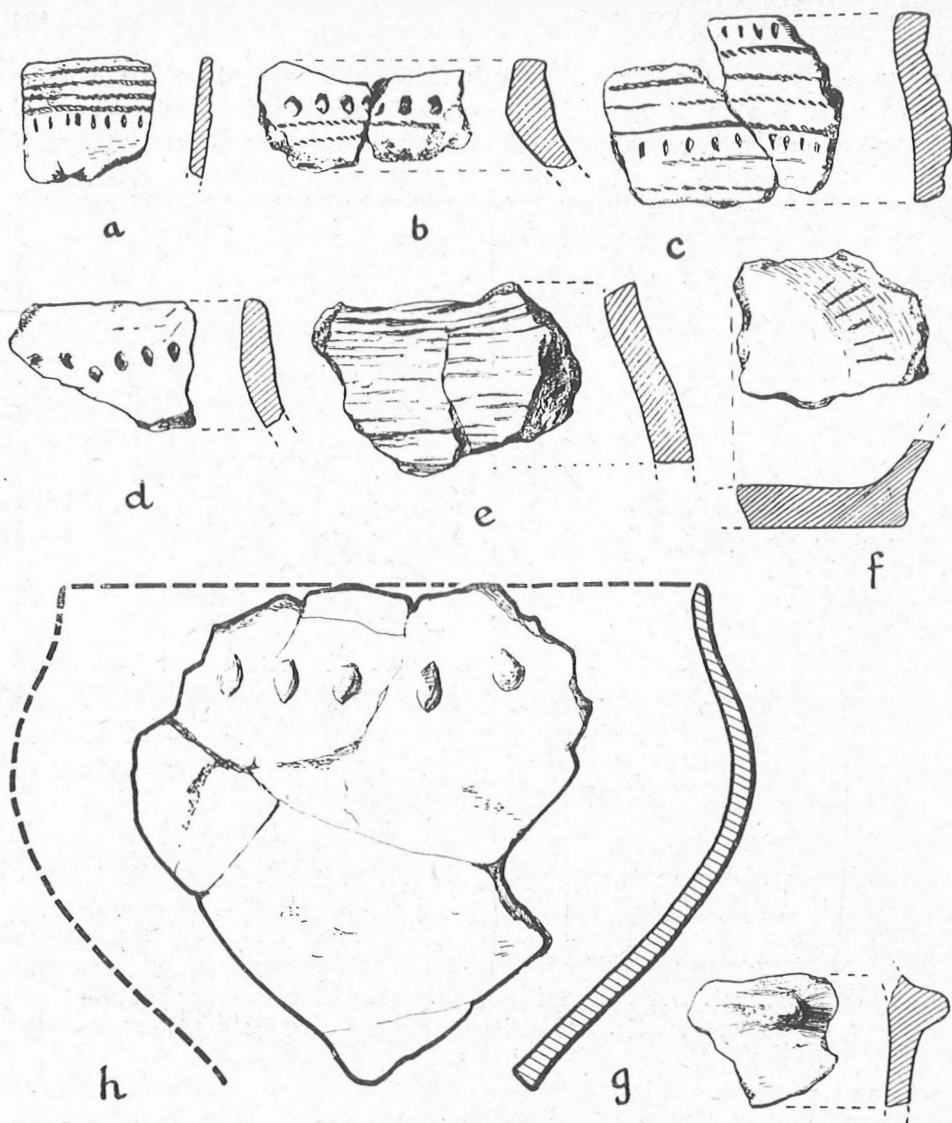

Ryc. 4. Lichnowy, pow. Malbork, rzut poziomy wykopu z zaznaczonymi śladami po słupkach i częścią wykopu (dz. II), gdzie nie wystąpiła warstwa kulturowa, skala 1 : 80.

4. Lichnowy, Malbork district, horizontal view of excavation with traces of posts marked and part of digging (II) where there was no culture layer, scale 1 : 80.

nich należy zaliczyć między innymi 9 fragmentów górnych części naczyń o prawie prostym profilu, w tym 4 zdobione poniżej krawędzi ornamentem sznurowym paznokciowym i stempelkowym układającym się w pasmo poziome w następujących kompozycjach: 1) poczwórne, równoległe pasmo ornamentu sznurowego, a pod nim rząd odcisków paznokciowych (ryc. 5 a) — analogiczny ornament spotyka się w ceramice grupy rzucewskiej kultury ceramiki sznurowej³, 2) ornament składający się z po-

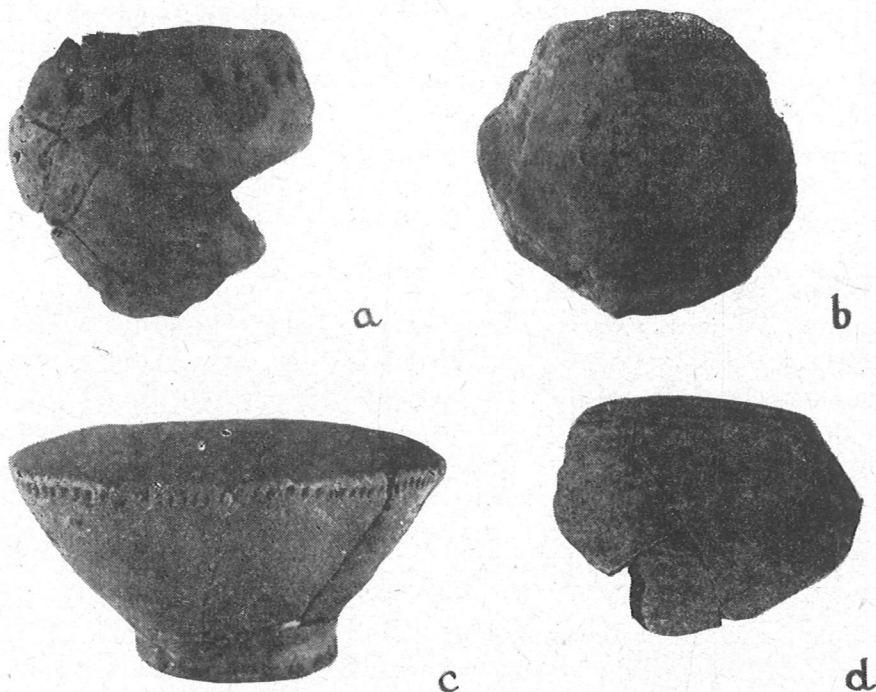
³ J. Żurek, *Osada z młodszej epoki kamiennej w Rzucewie*, „Fontes Prae-historici”, t. IV, 1954, ryc. 3, 4.

Ryc. 5. Lichnowy, pow. Malbork: warstwa II. *a* — ułamek naczynia z ornamentem sznurowym i rzędem dółków paznokciowych, *b* — ułamek naczynia zdobiony pasmem dółków paznokciowych i podwójnym odciskiem sznura, *c* — ułamek naczynia zdobiony rzędem odcisków paznokciowych, ornamentem sznurowym i stempelkowym, *d* — ułamek naczynia zdobiony pojedynczym rzędem ornamentu stempelkowego, *e* — ułamek naczynia ze śladami obmazywania, *f* — część przydenna naczynia, *g* — ułamek naczynia z guzkiem, *h* — górna część naczynia. Skala 1 : 2.

5. Lichnowy, Malbork district: layer II. *a* — fragment of pot with cord impressions and a row of finger nail indentations, *b* — fragment of pot decorated with a line of finger nail indentations and double cord impression, *c* — fragment of pot decorated with a row of finger nail impressions, cord impressions and stamp, *d* — fragment of pot decorated with a single row of stamps, *e* — fragment of pot with traces of effacing, *f* — bottom part of vessel, *g* — fragment of pot with protuberance, *h* — upper part of pot. Scale 1 : 2.

ziomego pasma dołków paznokciowych, a poniżej podwójny odcisk sznura (ryc. 5 b), 3) rząd odcisków paznokciowych, poniżej czterokrotne pasmo sznurowe, następnie ornament stempelkowy w postaci poziomego pasma pionowych słupków i znów ornament sznurowy (ryc. 5 c); oba powyżej opisane zdobienia są także typowe dla ceramiki grupy rzucewskiej⁴, 4) pojedynczy rząd ornamentu stempelkowego (ryc. 5 d). Na uwagę zasługuje również górna część naczynia posiadająca zaokrągloną i zagiętą nieco do środka krawędź oraz brzusiec o łagodnym załomie. Zdobiona jest ona pod krawędzią poziomym rzędem odcisków palca. Posiada powierzchnię zewnętrzną szarą, nieco chropowatą i wewnętrzną brunatną, gładką (ryc. 5 h, ryc. 6 a). Gлина jest dobrze wypalona, z dość dużą domieszką

Ryc. 6. Lichnowy, pow. Malbork: a — górna część naczynia z warstwy II, b — dno naczynia z warstwy II, c — zrekonstruowana czarka gliniana znaleziona luźno, d — misa z warstwy III, zachowana fragmentarycznie.

6. Lichnowy, Malbork district: a — upper part of pot from II layer, b — bottom of pot from II layer, c — reconstructed clay pot found separately, d — bowl from layer III, partially preserved.

piasku, grubość ścianki naczynia wynosi 0,6 cm. Z fragmentu powyższego naczynia wnioskujemy o jego stosunkowo dużych rozmiarach.

⁴ Tamże, s. 19, ryc. 17, 4.

Ponadto w warstwie II znajdowało się płaskie dno naczynia, zachowane w całości, o średnicy 12 cm i grubości 1,5 cm. Wykazuje ono technikę dolepiania ścian (ryc. 6 b). Analogiczne dna spotykamy również w ceramice grupy rzucewskiej⁵. Inny fragment dna z częścią przydenną posiada w jednym miejscu po wewnętrznej stronie w załamaniu sześć krótkich, nieregularnych, pionowych żłobków wykonanych paznokciem (?), prawdopodobnie powstałych przypadkowo przy wygładzaniu dna (ryc. 5 f). Jednym z ciekawszych ułamków jest śródścienny fragment naczynia posiadający po wewnętrznej i zewnętrznej stronie ślady obmazywania, jakie spotyka się w ceramice sznurowej w Suchaczu⁶ (ryc. 5 e) oraz ułamek ceramiczny z guzkiem zamiast ucha (ryc. 5 g), występujący niekiedy również w ceramice sznurowej⁷, a także w grupie rzucewskiej. Pozostałe ułamki naczyń pochodzące z warstwy II, o przeważnie chropowatej powierzchni, barwie szarobrunatnej i brunatnej, są mało charakterystyczne.

Poza ceramiką w warstwie II znajdowały się nieliczne kości zwierzęce, 5 odlupków krzemiennych i węgle drzewne pochodzące prawdopodobnie z paleniska (?).

Warstwa III

Warstwa III wystąpiła nieomal w całym wykopie w postaci soczewki jasnoszarego piasku. W części środkowej wykopu, szczególnie od strony północno-wschodniej, zalegała na głębokości 40–68 cm, po stronie południowej — na głębokości 50–60 cm, a w części południowo-wschodniej miąższość jej była stosunkowo niewielka. Bliżej calca, zwłaszcza w części północno-wschodniej, przemieszana ona została ze żwirowatym piaskiem o zabarwieniu żółtawoszarym, sięgającym do głębokości 80 cm. Narożnik północno-zachodni wykopu w dalszym ciągu pokryty był zbitą, ilastą ziemią (madą) z warstwy I. W warstwie III występowały nadal ślady po słupkach widoczne do głębokości około 68 cm. Największe ich skupienie znajdowało się w części środkowej wykopu od strony południowej. Niemniej jednak stanowiły one nieregularny układ (ryc. 4). Ponadto znajdowały się tu także nieliczne węgle drzewne z paleniska (?), ceramika w liczbie około 130 ułamków, kości zwierzęce i odlupki krzemienne.

Warstwa III stanowiła ostatnią warstwę kulturową, poniżej wystąpił calec w postaci żółtego piasku. W narożniku północno-zachodnim wykopu

⁵ Tamże, s. 4, ryc. 2.

⁶ B. Ehrlich, *Succase, eine Siedlung der jungsteinzeitlichen Schnurkeramiker im Kreise Elbing*, „Elbinger Jahrbuch”, H. 12/13, 1936, tabl. XX.

⁷ J. Kostrzewski, *Pradzieje Polski*, Poznań 1949, s. 53.

nie wystąpiła w ogóle warstwa kulturowa; tutaj warstwa I, czyli mada, przeszła częściowo w zielonkawą, tłustą glinę i na głębokości 80—84 cm wystąpił piasek-calec, zawierający ślady rudawych plam — tzw. konkrecje żelaziste.

Do ciekawszych fragmentów naczyń pochodzących z warstwy III należy zaliczyć przede wszystkim fragment górnej części misy. Była to misa szerokootworowa, o dość dużych rozmiarach, posiadająca krawędź zagiętą do wewnątrz. Powierzchnia chropowata, koloru jasnobrunatnego, poniżej krawędzi zdobiona jest potrójnym ornamentem sznurowym. Grubość ścianki misy wynosi 0,6 cm. Gлина jest dobrze wypalona, z dużą domieszką gruboziarnistego piasku (ryc. 7, ryc. 6 d).

Ryc. 7. Lichnowy, pow. Malbork, fragment misy glinianej z warstwy III. Skala 1 : 2.
7. Lichnowy, Malbork district, fragment of clay bowl from layer III. Scale 1 : 2.

Pozostała ceramika składa się z drobnych, mało charakterystycznych fragmentów naczyń. Są one nie zdobione i mają powierzchnię w większości chropowatą o kolorze ciemno i jasnobrunatnym.

Na uwagę zasługuje również ceramika zebrana luźno na powierzchni pola wokół wykopu, a mianowicie:

1. Zrekonstruowana stożkowata czarka na niskiej nóżce, posiadająca brzeg nieznacznie zagięty do wewnątrz, krawędź zaokrągloną oraz dno wklęsłe. Zdobiona jest ona poniżej krawędzi rzędem pionowych słupków. Wymiary czarki są następujące: wysokość — 6,5 cm, średnica otworu — 13 cm, grubość ścianki — 0,2 cm, dno — 6 cm oraz wysokość nóżki — 1,5 cm. Powierzchnia jest szorstka, koloru jasnobrunatnego, miejscami ceglatego, glina dobrze wypalona, z domieszką gruboziarnistego piasku (ryc. 6 c). Czarka ta wykazuje duże podobieństwo do naczyń z Suchacza⁸ i Rzucewa⁹.

2. Fragment śródsцени, zdobiony typowym ornamentem — charakterystycznym dla grupy rzucewskiej — w postaci potrójnego odcisku sznura i rzędu ukośnych słupków.

⁸ B. Ehrlich, o.c., tabl. XVIII, ryc. 2.

⁹ J. Żurek, o.c., tabl. VII, ryc. 14, 16.

3. Fragment przydenny, wykazujący technikę dolepienia ścian do dna naczynia.

Pozostałe dość liczne ułamki luźno zebranej ceramiki są mało typowe.

KRZEMIENIE

Wystąpiły one nielicznie w całym wykopie w postaci odłupków i wiórów z krzemienia narzutowego. Narzędzia krzemienne reprezentowane są zaledwie przez mały fragment ostrza siekierki z krzemienia pasiastego. Jest to pierwsze znane na Żuławach znalezisko siekierki wykonane z tego rodzaju krzemienia¹⁰.

CHRONOLOGIA

Na podstawie analizy materiału można przyjąć, że osada w Lichnowych pochodzi z młodszego okresu neolitu (lata 2000—1700 p.n.e.) i można ją zaliczyć do grupy rzucewskiej kultury ceramiki sznurowej, znanej stosunkowo dobrze ze stanowisk badanych jeszcze w okresie przedwojennym w Rzucewie, pow. Puck, Suchaczu i Tolkmicku, pow. Elbląg.

WNIOSKI

Stosunkowo znaczne zniszczenie stanowiska jeszcze przed rozpoczęciem badań ratowniczych nie pozwoliło na uchwycenie śladów po słupkach na większym obszarze, a tym samym na dokładniejsze określenie rodzaju odkrytego domu lub szałas (jego wielkości, kształtu i konstrukcji). Niemniej uzyskanie śladów chaty lub szałas na badanym wyżej obiekcie jest niewątpliwie pewnym osiągnięciem. Są one uchwycone fragmentarycznie w części środkowej wykopu i pochodzą od ukośnie wbijanych słupków o średnicy przeciętnej 6—8 cm. W zachodniej części wykopu w narożniku północno-zachodnim nie wystąpił w ogóle szary piasek (określony jako warstwa kulturowa), a zatem można by przypuszczać, że tutaj właśnie przebiegała granica osady (ryc. 4).

Poza tym na podstawie bardzo małej liczby zabytków można sądzić, że osada neolityczna w Lichnowych była raczej uboga lub krótkotrwała, względnie nie uchwycono najciekawszego jej punktu.

Na podstawie analizy materiału ceramicznego przypuszcza się, że naczynia były dwójakiego rodzaju: 1) o cienkich ściankach, grubości 0,2 cm, dość dobrze wyrobione, o powierzchni gładkiej, niekiedy orna-

¹⁰ Najbliższą analogię do siekierki z krzemienia pasiastego znamy z miejscowości Gniewinko, pow. Lębork, Zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, nr inw. 1956:12.

mentowane oraz 2) naczynia o grubych ściankach, do 1 cm, chropowatej powierzchni, glinie z dużą domieszką piasku (naczynia kuchenne?).

Na niektórych naczyniach spotykany jest ornament stempelkowy, który świadczy jednocześnie o wpływie kultury amfor kulistych¹¹.

Wydawać by się mogło, że Żuławy Gdańskie i Malborskie nawiedzane periodycznie przez powódzie nie mogły stanowić dogodnego terenu dla osadnictwa. Tymczasem znany jest nam z tego terenu cały szereg stanowisk archeologicznych wykazujących ślady osadnictwa od epoki kamiennej do czasów historycznych włącznie¹². Stanowiska te — znajdujące się przeważnie na nieznacznym wzniesieniu piaszczystym — zamieszkane były przypuszczalnie w okresach przejściowych, odznaczających się dogodniejszymi dla osadnictwa warunkami geograficznymi.

Materiał, jaki uzyskaliśmy z osady w Lichnowych, jest jeszcze jednym dowodem istnienia osadnictwa na terenie Żuław Gdańskich i Malborskich.

NEOLITHIC SETTLEMENT AT LICHNOWY, MALBORK DISTRICT

(Summary)

A neolithic settlement at Lichnowy, Malbork district in the Gdańsk—Malbork Żuławy region, is situated on a small sandy rising about 650 metres west of the road leading from Pordenowo to Lichnowy and about 1,200 metres east of number 2 State Farm (P.G.R.2) at Boręty (fig. 2). It has been considerably damaged by the surrounding population, sand and gravel being taken for building purposes.

On the instructions of the Curator of Archaeological Relics for the Gdańsk Voivodship, salvage work took place from the 15th April to the 11th June 1959. 0.75 of an are was turned over. Three layers of soil were isolated, these differing in colour, consistency and contents (fig. 3).

The 1st layer was a 35—42 cm seam of hard loamy dark-brown soil. A few pots were found there. In the 2nd 30—50 cm layer of grey sand, were oval-shaped irregularly-placed traces of posts, hearths (?), small animal bones, flint and relatively large numbers of ceramics. The most interesting of these was the upper part of a pot with a rounded edge curved inwards, decorated with a row of finger prints, a piece of a vessel with a protruberance instead of a handle and pieces decorated with cord impressions, digital prints and stamps (fig. 5). Traces of posts were still visible in the 40—60 cm thick 3rd layer of light grey sand. This contained a few animal bones, flint chips and some fragments of pots, among which was a piece of the upper part of a fairly large wide-necked bowl decorated with triple cord impressions (fig. 6).

¹¹ J. Kostrzewski, *o.c.*, s. 53.

¹² W. Łęga, *Żuławy...*, s. 287, 294.

Other relics worthy of notice are those collected around the excavation site, among others, a reconstructed conical-shaped clay bowl with a small foot and the edge slightly bent inwards, a row of vertical posts decorated below the edge and small fragment of a striped flint axe blade. The finding of post traces, which can be interpreted as evidence of buildings or huts, is one of the chief achievements of the above-mentioned research. The relatively extensive destruction of the site however, made it impossible to make such findings over larger areas or to define the type of cottage or hut discovered. The boundary of the settlement was most probably discovered, as no cultural findings were disclosed in the western part of the north-west corner. The small number of relics seems to suggest that the settlement was a poor one, relatively short-lived, or else the most important centre of the settlement was not discovered. The stamped ornamentation on some of the pots proves the influence of the round amphora culture.

On the basis of ceramic material analyses, the settlement at Lichnowy originates from the early neolithic period (2000—1700 B.C.) and can be included in the Rzucewo group of cord impression ceramics. This is one more proof of the existence of settlements in the Żuławy region, in spite of difficult climatic conditions.